

Zigmas ZINKEVIČIUS

JURGIS GERULIS – MOKSLININKAS IR ŽMOGUS

Jurgis Gerulis buvo vienas iš didžiųjų tarpukario lituanistų ir baltistų. Gimė 1888 m. rugpjūčio 3. d. Jogaiduose, netoli Vilkyskių (dab. Šilutės raj.), valstiečių šeimoje. 1909 m. baigęs Tilžės gimnaziją, studijavo Karaliaučiaus ir Berlyno universitetuose lyginamąją kalbotyrą ir klasikinę filologiją. 1912 m. apgynė daktaro disertaciją. Po to profesoriavo Karaliaučiaus, vėliau Leipcigo universitete. 1934 m. grįžo į Karaliaučių ir kurį laiką buvo šio universiteto rektoriumi. Nuo 1937 m. išsikėlė į Berlyno universitetą, pasipiktinęs vietos administracijos lietuviškų vietovardžių Rytprūsiose keitimu vokiškais, nenorėjo prie to niekšiško darbo prisidėti. Dar prieš tai, 1933 m., jis įstojo į nacionalistų partiją (veikiamas žmonos, kilusios iš aukštos Latvijos vokiečių aristokratų giminės), todėl užėmė aukštus administracijos postus. 1945 m. gegužės mėnesį buvo sovietinio saugumo naktį sergantis areštuotas ir dingo be žinios.

Gerulis daugiausia lituanistikai nusipelnė tirdamas lietuvių kalbos tarmes ir senuosius raštus. Ypač daug nuveikė dialektologijos srityje. Laikytinas moderniosios lietuvių dialektologijos už Lietuvos ribų pradininku. Svarbiausias jo šios srities veikalas – 1930 m. išleista vokiškai monografija „Lietuvių dialektologijos studijos“¹. Joje Gerulis pirmasis lietuvių tarmėms užrašyti pritaikė vadinamąją kopenhaginę transkripciją, vėliau atlikusią labai svarbų vaidmenį mūsų dialektologijos raidoje. Šiame veikale jis ištyrė ir aprašė lietuvių bendrinės kalbos ir tarmių priegaides, pateikė svarbiausių tarmių pavyzdžius su jų dialektologinėmis charakteristikomis.

Gerulis iki pat mirties pats tyrė ir kitus mokė tirti lietuvių tarmes instrumentinės fonetikos priemonėmis. Tam reikalui paskyrė ne vieną straipsnį (pvz., 1930, 1935 m.). Maža to, jis 1931–1933 m. vadovavo dialektologijos kursams Kaune. Kartu su Chr. Stangu 1933 m. išleido vokiečių kalba monografiją „Lietuvių žvejų tarmė Prūsiose“². Abu drauge tyrė ir unikaliąją Zietelos šnektą, tik to darbo nespėjo baigti. Po karo Stangas savo užrašus paskelbė³, o Gerulio sukaupti medžiagos rinkiniai pražuvo, bent iki šiol nie-

¹ *Litauische Dialektstudien von Georg Gerullis mit 8 Röntgenbildern und 20 Kymographionaufnahmen*. Leipzig, 1930.

² *Lietuvių žvejų tarmė Prūsiose*. Surašė J. Gerullis ir Chr. Stangas. Kaunas, 1933.

³ Stang Chr. S. Die litauische Mundart von Zasičiai im Gebiet von Wilna. – *Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap* 18, Oslo, 1958, 171–201.

ko apie juos negirdėti. Toks pat likimas ištiko ir jo sukaupą medžiagą apie Gervėčių ir Lazūnų šnektas (už Lietuvos Respublikos ribų).

Kita Gerulio mokslinių interesų sritis — tai senųjų lietuvių kalbos paminklų tyrimas. Jis 1922 m. išleido fotografuotinį Mažvydo raštų rinkinį⁴. Dalį tekstų pats surado Karaliaučiaus archyvuose. Po karo kai kurių originalų neišliko. Nors dabar turima naujesnių perspausdintų Mažvydo raštų⁵ leidinių, bet Gerulio yra pats svarbiausias ir iki šių dienų tebeturi didelę mokslinę vertę, juoba kad ne visi jo paskelbtų tekstų originalai išliko. 1927 m. jis išleido puikią lietuvių senųjų raštų chrestomatiją⁶, kuria ir dabar tebesinaudojama. Ji tebėra viena iš pagrindinių mokomųjų priemonių lietuvių kalbos istorijos studijoms aukštosiose mokyklose, plačiai naudojama ir mokslo tiriamajam darbui. Yra suradęs ir paskelbęs nemaža smulkesnių senųjų lietuviškų tekstų, daug archyvinių duomenų apie juos. Be kita ko, jis tyrė J. Bretkūno biografiją.

Gerulis daug nusipelnė lietuvių kalbos istorijos Prūsijoje tyrimui. Domėjosi socialinės lingvistikos, ypač lietuvių ir vokiečių dvikalbystės, problemomis. Aprašė savo gimtojo kaimo, savo šeimos vokiečiųjimo procesą.

Tai buvo didelis eruditas baltistas. Svarbūs jo prūsistikos darbai, ypač prūsų vietovardžių tyrimas. Iš šios srities buvo ir jo daktarinė disertacija, apginta 1912 m. Tai lotynų kalba parašytas veikalas "Apie prūsiškus Sembos vietovardžius"⁷. Prūsų vietovardžius jis tyrė ir vėliau. 1922 m. vokiškai išleido reikšmingą veikalą "Senovės prūsų vietovardžiai"⁸, taip pat paskelbė prūsistikos klausimais mažesnių darbų Vokietijos, Lietuvos ir Latvijos spaudoje. Rašė ir latvistikos klausimais.

Reikšmingas ir Gerulio pedagoginis darbas. Jis daug prisidėjo prie tarpukario lietuvių jaunosios kartos kalbininkų išmokslinimo. Netikėtai mirus K. Būgai, per trumpą laiką Kauno universitete nespėjusiam parengti savo darbo tęsėjų, susidariusią tragišką lietuvių kalbotyros padėtį gerino ne kas kitas, o Gerulis. Jo mokiniai buvo abu žymieji tarpukario lietuvių kalbininkai profesoriai Pranas Skardžius ir Antanas Salys, taip pat po karo Vilniaus universitete dirbęs Jonas Kabelka, Pedagoginiame institute — Elzė Mikalauskaitė, išeivijoje — Kazys Alminas (Alminauskis) ir Izabelė Matusevičiūtė.

Kaip žmogus Gerulis buvo prieštaringa ir tragiška asmenybė, susiklosčiusių aplinkybių plėšoma į skirtingas puses. Lituanistika jam buvo šventas mokslas, lietuvių kalbos faktai — brangenybė. Tai matyti kad ir iš atsisakymo prisidėti prie lietuviško vardyno Rytrprūsioose suvokietinimo. Hitlerio partijos narys šiuo atveju nepakluso partijai. Tačiau visą savo amžių dirbdamas

⁴ MAŽVYDAS. *Seniausieji lietuvių kalbos paminklai iki 1570 metams*. Spaudai parūpino Dr. Jurgis Gerullis. Kaunas, 1922.

⁵ Naujausias: Martynas Mažvydas *Kateizmas ir kiti raštai. Katechismus und andere Schriften*. Redaktorius Giedrius Subačius. Vilnius, 1993.

⁶ *Senieji lietuvių skaitymai. I dalis. Tekstai su įvadais*. Sutaisė Jurgis Gerullis. Kaunas, 1927.

⁷ *De Prussicis Sambiensium locorum nominibus*. Tilsit, 1912.

⁸ *Die altpreussischen Ortsnamen*. Berlin—Leipzig, 1922.

tarp vokiečių, Gerulis ilginiui gerokai persismelkė vokietybe, savo dvasia ir mąstysena sutapo su vokiečiais, nors iki amžiaus pabaigos didžiavosi savo lietuviška kilme. Visa tai lėmė daugelio ano meto inteligentų, jo ir jo darbų iš arčiau nepažinusių, neigiamą požiūrį į Gerulį, vienašališką jo vertinimą, užmirštant didžiulius jo nuopelnus lietuvių kalbos mokslui. Galbūt tai turėjo jo reikšmės ir tragiškai Gerulio gyvenimo baigčiai. Vilniuje tarp kalbininkų tuoj po karo buvo pasklidusios kalbos, esą Lietuvos mokslui vadovavę žmonės (kaltintas Juozas Žiugžda) atsakę neigiamai į Maskvos paklausimą, ar Lietuvai reikalingas Gerulis. Neįmanoma patikrinti, kiek čia tiesos. Tačiau nėra abejonės, jog gavę Gerulį lietuvių kalbininkai būtų mažiausia dešimtmečiu anksčiau atsistoję ant kojų, baltistika Lietuvoje būtų suklestėjusi ne aštuntajame, bet jau septintajame ar net šeštajame dešimtmetyje. Nebūtų reikėję pradėti iš nieko, atradinėti kity seniai atrastų amerikų.